

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ХАЛҚ
ТАЪЛИМИ ВАЗИРЛИГИ**

**АЖИНИЁЗ НОМИДАГИ НУКУС ДАВЛАТ
ПЕДАГОГИКА ИНСТИТУТИ**

*«Халқ билан мулоқот ва
инсон манфаатлари» йили Давлат дастури
доирасида ўтказилаётган «Ўзбек филологиясининг
илмий-назарий масалалари ва ўқитиш технологиялари»
мавзусидаги Республика илмий-назарий анжуман*
МАТЕРИАЛЛАРИ

Нукус-2017

«Ўзбек филологиясининг илмий-назарий масалалари ва ўқитиш технологиялари» мавзусидаги Республика илмий-назарий анжумани материаллари тўплами. Нукус ДПИ нашриёти, 2017 йил. 182 бет

«Ўзбек филологиясининг илмий-назарий масалалари ва ўқитиш технологиялари» мавзусидаги Республика илмий-назарий анжумани материалларига Республикамизнинг олий ва ўрта махсус ўқув юртлири педагог-ходимлари, илмий ходимлар, изланувчи-тадқиқотчилар, магистрантлар, талабалар ҳамда мактаб ўқитувчиларининг тилшунослик ва адабиётшуносликнинг илмий назарий ва методик масалаларга бағишланган маърузаларининг тезислари киритилган.

Анжуман материалларининг мазмуни ва унда келтирилган манбаларнинг тўғрилигига муаллифлар шахсан масъулдир.

Таҳрир хайъати аъзолари:

- Г.Курбаниязов – Ўзбек тили ва адабиёти факультети декани,
таҳрир хайъати раиси, ф.ф.н., доцент
К.Курамбаев – Ўзбек адабиёти кафедраси мудир,
таҳрир хайъати раиси ўринбосари, ф.ф.д., профессор
Ш.Юлдашева – Ўзбек тили кафедраси мудир, п.ф.н.
С.Матякупов – Ўзбек адабиёти кафедраси доценти, ф.ф.н.
М.Худаярова – Ўзбек тили кафедраси катта ўқитувчиси, ф.ф.н.
Ш.Бўронова – Ўзбек тили кафедраси катта ўқитувчиси, п.ф.н.
С.Жалилов – Ўзбек тили кафедраси катта ўқитувчиси
А.Султонова – Ўзбек тили кафедраси катта ўқитувчиси

СЎЗ БОШИ

Таълим тизимида тил ва адабиёт ўқитишдан бош мақсад таълим олувчиларни маърифатли ва тўғри сўзлаш, саводли ёзиш, аниқ тафаккур қилиш малакасини юкори босқичга кўтаришдир. Бунда, шубҳасиз, ўзбек тилининг фонетик, лексик, грамматик хусусиятларини пухта эгаллаш, оғзаки ва ёзма нутқ талабларига қатъий риоя қилиш, шунингдек, халқ оғзаки ижоди, мумтоз ва замонавий адабиёт намуналаридан, халқимизнинг бой миллий-маънавий қадриятлари билан яқиндан танишиш ҳамда ўқитишнинг илғор усуллари ва ахборот коммуникацион технологияларидан мақсадли фойдаланиш малакаларини эгаллаш алоҳида аҳамиятга эга.

Ўзбекистон Республикасининг Биринчи Президенти И.Каримов «Юксак маънавият – енгилмас куч» китобида миллий маънавият, миллий қадрият, миллий тил ва адабиётимизнинг ривожини учун жонбозлик кўрсатиш ҳар биримизнинг кундалик бурчимиз эканлигини қайта-қайта таъкидлаб ўтган эдилар. Чунки ҳар қандай миллатнинг ривожини ва тараққий топишида она тили ва адабиётнинг ўрни муҳимлиги азал-азалдан аён ҳақиқатдир.

Гуманитар йўналишдаги тилшунослик ва адабиётшунослик бугунги кунда мислсиз ривожланиб, ижтимоий турмушнинг барча жабҳаларига дадил кириб бормоқда. Натижада кишиларнинг фикрлаш доираси кенгайиб, оламни кенг мушоҳада орқали билишга, воқеа-ҳодисаларга онгли муносабатда бўлишга интилиш жараёни яққол сезилмоқда.

Табийки, тилшунослик ва адабиётшунослик турли фан тармоқлари билан алоқадорликка эга. Натижада тилшуносликнинг этнолингвистика, социоллингвистика, психоллингвистика, математик лингвистика, компьютер лингвистикаси, гендероллингвистика каби йўналишлари майдонга кела бошлади. Мазкур тўпلامда ана шу йўналишларда майдонга келган фикрлар ва қарашларга муносабат, унинг ўзбек тилшунослиги ва адабиётшунослигидаги талқини масалаларига кенг ўрин берилган. Шунингдек, бугунги глобаллашув даврида таълимнинг дунё тан олган умумметодологик жиҳатларига, яъни чет эл тажрибалари асосида замонавий ўқитиш усулларида, ахборот коммуникацион технологияларидан фойдаланиш масалаларига, қардош ва ноқардош тиллар билан ўзбек тили ва адабиятини муқояса қилиб ўрганиш масалаларига бағишланган ишлар ҳам ўрин олган.

Тўпلامга биринчи қадам сифатида талабаларнинг ҳам қораламаларини киритиш маъқул деб топилди. Уларнинг изланишларида хали маромига етмаган, таҳрир талаб ўринлар учраши табий. Зеро, катта кашфиётлар ва тадқиқотлар майда ёндашувлар замирида пайдо бўлади. Ана шу жиҳатларни ҳисобга олиб, таҳрир хайъати уларни ҳам чоп этишни маъқулладилар.

Ташкилий қўмита

Muhammad Rahimxon Feruzning:

Gulshan ichra sarv yoxud ul qaddi mavzunmudur?
Nargis erkanmu va yo ul chashmi purafsunmudur?

Munis ijodidan:

Istading ey dil, ko'zin, joning kerakmasmu sanga?
Kufri zulfin sevding, imoning kerakmasmu sanga?

yoki:

Qaysi gulning men kibi bir andalibi zoru bor?
Qaysi bulbulning seningdek bir guli bexori bor?

Barcha misollarda ko'rinib turganidek, lirik qahramon savol berish orqali bir muammoni yoki shikoyatni aniqlashni emas, balki, o'z dil izhorlarini, qalb kechinmalarini, azob-u izzatlarini, his-tuyg'ularini shu tarzda bayon etish maqsadini ko'zlaydi.

Istihfom san'atida his hayajon asosiy o'rinni egallaydi. Istihfom san'ati shoir va ijodkorlarning ijodiy fantaziya kuchidan mohirona foydalanishini taqozo etadi. Istihfom san'ati she'rlarda qo'llanilganda savollar har qaysi badda takrorlanib, asar g'oyasini qayta-qayta ta'kidlashga xizmat qiladi. Bu san'at turida musiqiylik, ohang, so'roq, ta'kid, kuchaytiruv muhim ahamiyatga ega. Ijodkorning ijodiy faoliyatini shakllantirish bilan birga uni chiroqli fusunkor so'zlardan foydalanib asar yaratishga chorlaydi. Bu omillar va usullar har bir asarning yoki she'rning mukammal chiqishi uchun xizmat qiladi.

Muhammad Aminxo'ja Muqumiyning :

Ul tag'ofulpeshag'a holi xarobim kim desun?

Hajrida mundog' meni ko'rgan azobim, kim desun?

Yani: u beparvoga mening xarob ahvolimni kim borib aytadi? Hajrida bunchalik mening ko'rgan azoblarimni kim borib aytadi?

Shoir bu yerda biror kimga yoki biror nimga murojaat qilmasdan balki, o'z holidan xabar bermoqda va lirik qahramonning Ollohga murojaati o'z-o'zidan ma'lumdir.

Bir qancha yetuk va taniqli adiblarimiz qadimdan bu san'at turidan foydalanib, g'oyat ta'sirchan va go'zal asarlar yaratganlar. Ulardan: Mashrab, Ogahiy, Fuzuliy, Munis, Gadoiy, Atoiy, Hofiz Xorazmiy, Lutfiy, Husayniy kabi buyuk adiblarimizning o'chmas va nodir asarlari ajralib turadi.

Mumtoz adabiyotimizda istihfom san'atiga o'xshash yana bir san'at turi bor. Bu **savol-javob usulidir**. Buni istihfom san'ti bilan aralashmaslik lozim.

Savol-javob usulida ikki kishining o'zaro dialog asosidagi savol-javobi aks ettiriladi. Savol-javob usulida bir kishi savol beradi, ikkinchi kishi esa javob beradi, yani bu jarayonda ham savol, ham javob ishtirok etadi.

Masalan: Navoiyning "Farhod va Shirin" dostonida keltirilgan Xusrav va Farhod munozarasida:

Dedi: qaydin sen cy majnuni gumrah?

Dedi: majnun vatandir qayda ogoh?

Dedi: nedur sanga olamda pasha?

Dedi: ishq ichra majnunliq hamisha

yoki: Maxtumquli va Durdi shoiming savoli-javob munozarasini olaylik:

U nimadir, qizil va ko'k o'sadi?

U nimadir, oyog'i yoq bosadi?

U nimadir, yetti daryo kezadi?

Shoir bo'lsang shundan bizga xabar ber.

U ekindir, qizil va ko'k o'sadi,

U ilondir, oyog'i yoq bosadi,

U baliqdir, yetti daryo kezadi

Bizdan salom bo'lsin javobimiz shu.

Istihfom san'atida faqat bir kishi, ya'ni lirik qahramon ishtirok etadi va faqat savol beradi. Mana shu xususiyati bilan bu san'at farqlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Alisher Navoiy. Asarlar. 15 tomlik. 15-tom. – Toshkent, 1967.
2. Xojiaxmedov A. She'riy san'atlar va mumtoz qofiya. – Toshkent, 1998.
3. Xojiaxmedov A. Mumtoz badiiyat malohati. – Toshkent, 1999.
4. Xojiaxmedov A. O'zbek aruzi lug'ati. – Toshkent, 1999.
5. Orzibekov R. O'zbek adabiyoti tarixi. – Toshkent, 2006.
6. O'zbekiston milliy ensklopediyasi.
7. Ziyonet elektron kutubxonasi.

MUHAMMAD YUSUF'S CREATIVE SPIRITUAL REVIEW

Matyakupov S. – dotsent

Hafizova M. – student

Nukus State Pedagogical Institute named after Ajiniyaz

As we entered the world of poetry in which a variety of views, we feel a special philosophy of life that is hard to understand through the power of the word, we found the answer. The spiritual world, the feeling in the formation of the art of literature, in particular the role of poetry pieces. After all, the first president of the Republic of Uzbekistan Islam Karimov noted: "Today our children the spiritual world, in the spirit of national and universal values remains the most urgent task for us" [1: 37]. As it is known, based on the poetry of human emotion, feelings, impressions of nature and society events reflect the results of the screen. Thus, the human spiritual world through literature and rich imagination, aesthetic taste will be formed. As we look at the creativity of the nation's prominent poet Muhammad Yusuf spiritual enrichment of its service, you can see a few poems. "So," let's pay attention to the following lines of poetry.

Мехр юракларда қолса ичкикиб,

Окибат ҳам бўлгай анко уруғи.

Элнинг кичигини ғажир кичиги

Улуғини эса улуғи... [2: 64]

Writer, what would you say, if a person does not love, can not be found sitting on the search result, the age-old does not respect each other, because they do not love

love. Fiction spirituality of human waste, where there is magic power to change the whole spiritual world, a person can re-education. Nation, there are poems written by famous poet Muhammad Yusuf, I'm excited to read the road, simply by looking at the common words and understanding the truth of life, and begin to look deep. Let's pay attention to the following lines of poetry:

Андиша деган бир боғ бўлар вайрон,

Гўё бу чамандан ялмоғиз ўтган.

Оналар қизларин танитай хайрон,

Қизлар оналарин исмин унутган. [2: 64]

His "humility", like how beautiful the word that describes a person is not the end, destroyed the garden of humility. Parents recognize their culture, and their daughters, because they reinforce the children, the parents, the mother does not know the value of the land, even forgetting the names of their parents. The writer of "disgrace", the poem he lines:

Қорачикда порлаган ўша,

Иқболига чорлаган ўша.

Дунёни тор айлаган ўша

Мехр қолур, мухаббат қолур. [2: 13]

Indeed, "based on the literary works of aesthetic analysis, spiritual classes, spiritual development of young people to educate the people, both physically and mentally, energetic, strong, complete one of the leading persons of the literary education. [3: 12]

Has praised the values of all mankind, who sing to the wishes of the man and his dreams for the future, not only religious literature, but also for all walks of life.

Muhammad Yusuf, head coach of the Ozod Sharafiddinov remembers: "The event was seldom born with the talent to be a quality rarely found repulsive – the glory of contemplative modest man. He was walking in the pursuit of his fame is not fame [2: 7].

The result is that today's world of poetry to think of us, that the world is a good heart to feel for him. Humble and noble word artist, the works of the famous poet M.Yusuf our youth spiritual food, human emotions apart, will undoubtedly play an important role in shaping national values.

LITERATURE:

1. Каримов И. Баркамол авлод – келажигимиз таянчи. – Тошкент: Маънавият, 2010.
2. Муҳаммад Юсуф. Сайланма. – Тошкент: Шарк, 2007.
3. Мирқосимова М. Адабий асар таҳлили. – Тошкент: Маънавият, 2007.

AKADEMIK LITSEYLARDA ERKIN VOHIDOV IJODINI MUSTAQIL TA'LIM MASHG'ULOTLARIDA O'RGATISHNING SAMARALI USULLARI

Matyakupov S. – Nukus DPI, f.f.n., dotsent

Qudanova Z. – O'zbek tili va adabiyoti magistratura mutaxassisligi I-kurs magistranti

Badiiy adabiyot inson ruhiyatiga, ichki olamiga bevosita ta'sir qilishi hamda o'quvchining ruhiy dunyosini boyitib, ma'naviy kamol toptirishi nuqtayi nazaridan boshqa fan sohalaridan ajralib turadi. Insonning go'zallikka intilish, yovuzlikka nisbatan nafrat, do'stlik va mehr-muhabbatga moyillik kabi tuyg'ularni his etishida adabiyotning o'rni beqiyosdir. Zero, adabiyot insonni ma'nau komillikka yetaklovchi vosita sanaladi. Birinchi Prezidentimiz Islom Abdug'aniyevich Karimov aytganlaridek, „Inson va uning ma'naviy olamini kashf etadigan yana bir qudratli vosita borki, u ham bo'lsa, so'z san'ati, badiiy adabiyotdir. Adabiyotning insonshunoslik deb, shoir va yozuvchilarning esa inson ruhining muhandislari, deb ta'riflanishi bejiz emas albatta“ [1: 136].

Mustaqillik davri o'zbek adabiyotining zabardast vakillaridan biri bo'lgan Erkin Vohidov she'riyatning deyarli barcha vaznlari birdek yuksak saviyada qalam tebratgan va oddiy so'zlar orqali xalq qalbini badiiy tadqiq etolgan ijodkordir. Shoir o'quvchi qalbini larzaga soluvchi she'r-u g'azallari, ezgulikka chorlovchi dostonlari, qator komediyalari bilan xalqimiz qalbidan chuqur joy egalladi.

Erkin Vohidov she'rularining ko'pchiligida inson fe'l-atvori, tabiati, shijoati, mehnati, ko'ngil oynasining serqirra tomonlari ham o'z ifodasini topgan. Bu borada „O'zbek Navoiyni o'qimay qo'ysa“ she'ri alohida e'tiborga molik. Bilamizki, Alisher Navoiy adabiyotimiz tarixida butun bir davrni tashkil etadigan hamda o'z xalqi ma'naviy yuksalishida beqiyos darajada xizmat qilgan buyuk ijodkordir. Mana, besh yarim asrdan oshsa hamki, bu ulug' ijodkor qalamiga mansub adabiyot durdonalari hali ham qimmatini yo'qotgan emas.

Erkin Vohidov ham shu kabi jihatlarni nazarda tutgan holda „O'zbek Navoiyni o'qimay qo'ysa“ she'rini shunday satrlar bilan boshlaydi:

O'zbek Navoiyni o'qimay qo'ysa,

Oltin boshning kalla bo'lgani shudir.

Bedil qolib Demyan Bedniyni suysa,

Qora sochning malla bo'lgani shudir. [To'xlijev va b.: 378]

Har bir xalq o'z tarixini bilmay turib buguni va kelajagini mustahkamlay olmaydi. Shoir o'quvchilarni tarixni bilishga, ajdodlarimizni tanishga va shu orqali o'zligini anglashga chaqiradi.

Tilimizda bosh va kalla so'zlarining o'ziga xos ishlatilish doirasi mavjud. Odatda, bosh so'zi uslubiy betaraflik ma'nosida inson tana a'zosiga va ko'chma ma'noda aql-hush, miyaga nisbatan ishlatiladi. Kalla so'zi esa „O'zbek tili sinonimlarining izohli lug'ati“da ta'kidlanganidek, „ko'p hollarda salbiy ottenkada“ hamda hayvonlarga nisbatan qo'llanadi. Erkin Vohidov Navoiy ijodini anglamaslikni,

Xalmuratova D., Jumamuratova S. 6-sinfda “Qadimiy va navqiron shaharlar” mavzusini o‘rganish (Talim boshqa tillardagi maktablar uchun) . . .	113
Xalmuratova D., Jumamuratova S. Bir yil tut ekan kishi, yuz yil gavhar teradi	116
Давлатмуродов И. “Араб тилида жинс категорияси” модулини ўқитишга доир инновациялар ва илғор хорижий тажрибалар.	121
Salieva P. Boshlang‘ich sinflarda ona tili va o‘qish darslarini integratsiyalashning o‘ziga xos usullari	123
Allambergenov H., Safarboyeva Sh. O‘zbek va ingliz tillarida fe‘l so‘z turkumini qiyosiy o‘rganish.	125

2-СЕКЦИЯ

ЎЗБЕК АДАБИЁТШУНОСЛИГИ: ЎҚИТИШ НАЗАРИЯСИ ВА МЕТОДИКАСИ

Ташанов К. Бадий адабиётда маънавий етуклик ва тубанлик инкишофи	127
Алламбергенов Х. Геродотнинг «Тарих» китобида скифлар тўғрисидаги афсоналар	129
Pashieva G., Axtamova E. Istihfom san‘atining ijodkorlar ijodiyotidagi talqini	131
Matyakupov S., Hafizova M. Muhammad Yusuf’s creative spiritual review. .	133
Matyakupov S., Qudanova Z. Akademik litseylarda erkin vohidov ijodini mustaqil ta’lim mashg‘ulotlarida o‘rgatishning samarali usullari.	135
Xayitova L. Afsona va maqollarning badiiy asardagi o‘rni (Ahmad A‘zam qissalari misolida)	138
Matyakupov S., Mirhoshimova Sh. “Jimjitlik” va “Ikki eshik orasi” romanlarida qahramonlar ruhiyatidagi mutanosiblik.	140
Allamberganova N., Saburova M. Navoiy asarlari matnida ishlash	142
Aldasheva Sh., Sultanova S. Said Ahmad ijodida “avlodlar mojarosi” talqini	144
Matyakupov S., Mavlonova N. Navoiy lirikasining o‘ziga xosligi va janr xususiyatlari”	146
Matyakupov S., Yuldasheva A., Hayitniyazova S. Ilhom Zoyir nasrining o‘ziga xosligi.	148
Allambergenov H., Qo‘shayeva N. „Kuntug‘mish“ dostonida tarbiyaviy-axloqiy masalalar talqini.	150
Ташанов К., Қурамбоева Н. “Икки эшик ораси” асарида фожеа ва фожеавийлик талқини.	152
Allambergenov H., Bidashev B. „Kuntug‘mish“ dostonini o‘rgatishda multimediya vositalarining ahamiyati	155
Ташанов К., Юсуfova I. Ch. Aytmatovning “Asrga tatigulik kun” romanini adabiyot darslarida o‘qitish usullari	157
Бекчанова С. Нақлларда миллийликнинг акс этиши	160
Ruzimov Sh., Muxammadiyarov A. O‘zbek xalq og‘zaki ijodi namunalarining o‘rta asr jahon adabiyoti namunalari bilan o‘xshashliklari	162

Шразов А. Тарих сабақларида «Бумеранг» технологияси билан пайдаланыш	164
Bekchanova S., Qurayozova G. Adabiyot darslari va xalqlar do‘stligi tarannumi	166
Allambergenov N., Abdullayeva L. Jahon adabiyoti namunalari g‘oya va obraz talqini	168
Алламбергенова Н., Кўзибоева М. Мухаммад Юсуф шеърларида ташбех санъати.	170
Allamberganova N., Sobirova D. Alisher Navoiy ijodi jahon olimlari nigohida.	172
Allambergenov H., Tojiboyeva Sh. Rivoyatlarda navoiy timsoli	174
Allamberganova N. Shaxs kamolotida «Alpomish» dostonining o‘rni	176